

een technischen term heette „vermenging der grenzen“, feitelijk het gebod krachteloos maakte.

Te doen zien, hoe de „inzettingen der menschen“ op het stuk van den Sabbat leidden tot daden, die ingingen tegen de liefde en de menschelijkheid.

Eerst zoo zal het duidelijk worden waarom de Christus, die gekomen was niet om de Wet te ontbinden, maar te vervullen, tot de Farizeeën heeft gezegd: De Sabbat is gemaakt om den mensch, niet de mensch om den Sabbat (Markus 2:27).

„Ik leef en gij zult leven.“

Nog eenen kleinen tijd, en de wereld zal mij niet meer zien; maar gij zult mij zien; want ik leef, en gij zult leven. Johannes 14:19.

Ons Paschen is niet een feest van bloot herdenken.

Herdenken is een werk der gedachte, een werk der herinnering, een opscherpen van het geheugen; en als het ons enkel te doen ware, om ons zelve en anderen weer te doen brennen, dat Jezus niet in het graf bleef, maar opstond, zou er toch waarlijk geen jubelstef van een tweemaal dagen noodig zijn, dat zijn blij geklank door heel de wereld, en onder alle volken, doet weergalmen.

Pure gedachtenfeesten zijn doode feesten, en ons Pascha — ook de vorige Sabbat toonde het weer — is het feest van het leven, dat zelf leeft, en in breedten kring het leven weer op hooger toon zet.

Der Christenen vierdagen zijn wel vastgeknoot aan wonderde gebeurtenissen in het verleden, en danken wel hun opkomen aan een der wonderde werken van Gods bijzondere openbaring, en ze plaatsen ons daarom wel voor een historisch inzicht; maar wat ze tot vierdagen maakt is het heel andere feit, dat de gebeurtenissen haar naverking in het heden hebben; dat de vrucht ervan in onze eigen kring gevoeld en genoten wordt; en dat hetgeen we herdenken rechtstreeks op ons eigen hart, op ons eigen bestaan en op onze eigen toekomst inwerkt.

Onze Christusfeesten bestralen ons met een heiligen, warmen gloed, die wel uit het verleden opkomt, maar die al de eeuwen door zijn kracht behield, en die geestelijk thans nog even machtig en bezielend tot het pit en de kern van ons eigen zieleleven doordringt.

Eerbiediglijk moet daarom op onze vierdagen wel eerst het oud verhaal aangehoord, dat we als kinderen van buiten leerden, en dat ons zelfs op den klank al nog altoos boeien blijft, maar toch, bij dat verhaal mag het niet blijven. Uit wat toen was en voorviel, moet de levenslijn in gouden tint tot op onze eigen eeuw, tot in ons eigen land, tot in ons eigen huis, en tot in onze eigen ziel worden doorgetrokken.

Op onze Christelijke vierdagen stellen we geen museum van zeldzame ophanden uit, maar we toonen het leven, het heil dat uit de Fontein der eeuwige Genade aan een verloren wereld is toegevoerd; en de herinnering der historische gebeurtenissen is daarbij niet anders dan de aanwijzing van de heilige plek, waar die toevloedende genade voor het eerst deze wereld bereikt heeft. Bereikt, voor het eerst bereikt, maar om van daar uit dan ook als een heilige beek de eeuwen door te vloeien, en ook ons te besproeien met haar Goddelijke vernieuwing.

Onze Christelijke vierdagen getuigen van een genade die in het verleden intrad, maar die zoo intrad, dat ze deze wereld nimmer prijs gaf; van een genade die nooit ophield haar wonderen te werken; ja, van een genade die den vierdag zelf gebruikt en aangrijpt, om in nog schooner glans zich te openbaren.

Wie de reeks der vierdagen weer meê door wandelen kon, zonder zelf in genade gewonnen te hebben, klage niet den vierdag aan, maar doorzoeke eigen conscientie.

Bovenal van ons Paschen geldt dit. Jezus ziet niet tot zijne jongeren: „Als ik opgestaan en opgevaren zal zijn, vergeet dan mijne hemelvaart niet en blijf dan mijne verrijzenis gedenken“. Neen, de Heere wijst op den wortel, en daarom spreekt hij aldus zijn discipelen toe: „Gij zult mij zien, want ik leef en gij zult leven.“

Het sterven is geen vernietiging worden. Het sterven is niet een ophouden te bestaan, om straks bij de verrijzenis het bestaan te hervatmen.

Ging het zó toe, dan zou er geen verrijzenis, maar eerst vernietiging, en daarna tweede, nieuwe schepping zijn.

De dood is wel een macht die bindt en gebonden houdt, maar zulk een die het bewustzijn oploopt en de actie ophelt, en ons als 't ware doet terugkeren in de eerste kiem waaruit ons leven opkwam.

Vernietiging is wel denkbaar, ook bij de ziel, mits ge niet denkt aan een menschenziel.

De Schrift kent ook aan het dier, althans aan het hoogst bewerkte dier, een ziel toe. Het trouwverbond na den zondvloed, is onder het teken van den Regenboog, opgericht niet alleen met den mensch, maar ook met het dier, en daarom zegt God: „Ik richt het op met U en met uw zaad na U“ — dat zijn dan de menschen —, en dan volgt er: „en met alle levende ziel, die met u is, met het gevogelte, met het vee, en met alle gedierte der aarde dat met u is.“

Ook bij het dier is het substraat, de ondergrond van zijn bestaan, iets geestelijks, en dat heet ook bij het dier de ziel; maar die ziel is voorbijgaand, is vernietigbaar, is niet onoplosbaar en niet onsterfelijk.

Maar de ziel van den mensch is dit wel. Een menschelijke ziel kan worden besloten, kan ongevogelt worden, kan gebonden worden, dat ze niet uit kan komen. Iets dat ge bij bezwijing hier op aarde reeds voor een oogenblik waarnaemt, maar dat in den dood alomvattend en volstrekt wordt; en het is de dood die macht heeft om dat aan eens menschen ziel alzo te voltrekken.

En zoo is het dan ook met onze Heiland geschied. In het oogenblik van zijn sterven is deze ontzettende macht over hem gekomen, en heeft zijn leven tot verdwijning van alle aardse uiting toe, besloten. Toen zijn lichaam van het kruis afgenomen, gebalsemd en weggedragen werd, was 't alles volstrekt lijdelijk. Niets dat zich verroerde. Geen enkel punt meer, waarop Jezus zelf op dat lichaam inwerkte.

Maar ook zoo was Jezus niet weg. Hij was gestorven. Hij was dood. Maar achter dat sterven, en onder dien dood bestond hij, hield zijn aanzijn stand, en bleef in dit aanzijn een kracht werken, hoe verborgen ook, zoodat de

engelen het zagen, en dat God het zag: *Jezus leeft.*

Dit wist hij vooruit, dit voelde hij vooruit, en daarom was het dat hij tot zijn jongeren sprak: „Gij zult mij zien, want ik leef.“

Ik leef ook al ben ik gestorven. Ik leef, ook al schijn ik een prooi van den dood.

En nu voegt Jezus er persoonlijk voor zijn jongeren bij (niet voor Judas, die was reeds weg): Ik zeg u niet enkel dat ik leef, maar ook dat gij zult leven.

Natuurlijk sloeg dat op hun sterven. Ik ga sterven, maar na mijn dood zult gij mij weer zien, want ik leef, en gij zult leven, dan namelijk, als gij, evenals ik, in den dood zult zijn gegaan.

Is hier dan een verandering? Wil Jezus zeggen, dat tot dusver 's menschen ziel in den dood wel vernietigd werd, maar dat zijn jongeren daarin een uitzondering op alle andere menschen zouden maken, dat zij hun ziel onsterfelijk zouden bezitten?

Neen, dat is niet denkbaar. Het kan niet. De onsterfelijkheid der ziel behoort bij onze menscheleke natuur. En de vreeselijke vergissing van den zelfmoordenaar is juist, dat hij waant door den dood zijn aanzijn te kunnen vernietigen. En dat juist kan hij niet. Het ontzettende van wie verloren gaat, is juist, dat zijn aanzijn onvernietigbaar is; dat hij moet blijven bestaan, de eeuwen door, en tot in alle eeuwigheid.

Dat wisten ook de jongeren wel. Dat behoef Jezus hun niet eerst te zeggen. Dat kan dus de betekenis van dat: *Gij zult leven*, niet zijn.

Neen, dat: *Gij zult leven*! ziet niet op het voortbestaan in en na den dood, maar op het *leven*, en wel op 't *leven* in engeren, eigenlijken zin.

Ook onder ons, hier op aarde, zegt men vaak van een ongelukkige, die een elendig bestaan voortsleept, dat hij *geen leven heeft*, en dan bedoelen we daarmee, dat hij tot een staat van ellende en machteloosheid is verzonken, waarbij alle vrije, hogere levensuiting hem is afgesneden.

En zoo nu is het ook hier.

Wie gestorven is, en in de macht van den dood is overgegaan, mist alle macht over zich zelf. Hij kan niet meer uitkomen. Hij kan zich niet meer uiten. Hij kan geen levens teken meer geven. Hij is er nog wel, en hij bestaat nog wel, maar hij kan zijn leven niet meer openbaren.

De dood, die hem omwond als de spin het vliegje, beneemt hem alle levensmogelijkheid. En nu zegt Jezus tot zijn jongeren: Met u zal dit anders zijn, evenals 't met mij anders is. Ik zal wel sterven, en de dood zal mij wel omwelen. Maar de dood kan mijn macht niet binden. Ook al ben ik gestorven, toch leef ik.

En zoo nu zal 't ook met u eens zijn.

Het geloof graat met u in den dood, en met dat geloof ook de hoop en de liefde. Wat ook vergaat, deze blijven. En deze drie zullen in u een macht, een kracht, een tris van mogendheden blijken, die u ook in den dood de mogelijkheid schept, om u zelf te zijn, tegen den dood in te worstelen, en uw leven te doen uitkomen.

Ik leef, en gij zult leven!

En hier nu is de zielsvrucht van uw Pascha.

Uw Paschen, plechtig, ernstig en heilig doorleefd, doorleefd in 't geloof aan Jezus verrijzen, in de hoop des eeuwigen levens, en in de liefde die u aan den Vorst des levens verbindt, *spant in uw zieleven de geestelijke levenskracht.*

Het Jezus leeft en ik zal leven, wordt u door uw Paschen weder gegrift in de tafelen van uw hart. Niet als een lied dat ge van buiten leert, maar als een trilling in de zenuw van uw heilig zelf besef.

Ge zult daarom wel sterven, de dood zal vroeg of laat ook over u wel macht verkrijgen, maar al houdt de dood u omklemd, nog in de omklemming zal uw geest, zal uw ziel zich vrij gevoelen.

De dood zal u niet aan kunnen, omdat ge in het geloof, in de hoop en in de liefde drie machten bezit, die zijn macht zeer verre te boven gaan.

Hebt ge dat geloof? bezielde u die hoop? Gloeit in uw hart die heilige liefde?

Dan geen nood, dan is uw sterven niet de triomf van den dood, maar uw zegepraal.

Jezus leeft en ik zal leven, zoo helpe mij God!

Amsterdam, 28 April 1905.

Art. XXXVI.

In zijn critiek op het Rapport der deputaten verklaart Prof. Visser in de eerste plaats, dat hij het volkomen eens is met hun exegetische methode:

Wij zijn thans genaderd tot het *Advies* zelf. Zeer terecht wordt voorgesteld, dat wij „de Confessie onzer vaderen bejijden, onder de woorden waarin zij beliden, niets anders verstaan mogen, dan hetgeen zij zelve, blijkens het stellig getuigenis der geschiedenis, met deze woorden bedoeld hebben“. Ongetwijfeld, zoo moet het zijn. Immers, wie anders doet, en in de woorden der Belijdenis een zin legt, die er door de opstellers niet in werd uitgedrukt, past een methode toe zooda inderijf werd aangevend door hen, die steeds schermd met „den geest en de hoofdaak“. Welke geest en hoofdaak zelfs een Buddhist niet buiten de Herv. Kerk houden. De confessie dient dan niet om te belijden, maar om zijne belijdenis te verbergen. Het resultaat daarvan kan niet anders zijn dan belijdenisloosheid, zooda het historisch verloop heeft bewezen. Juist omdat het de Confessie geldt, behoort elk woord zoo zuiver mogelijk den inhoud te dekken.

De Confessie moet dus historisch verstaan worden. Elke andere methode is uit den boze, leidt tot verkrachting der Belijdenis, maakt haar tot een motto, waarmede men het exegetisch op een accoordje kan werpen.

In dit opzicht staan wij dus onvoorwaardelijk aan de zijde van het *Advies*, en wij aarzelen geen oogenblik te verklaren, dat de hierin gevolgde methode de enige ware is.

Zoo wordt ons dus eerst uit de Confessie zelf aangewezen, wat alleen de juiste betekenis kan zijn van de gewraakte woorden, en historische getuigenissen worden bijgebracht voor de zuiverheid der exegese. Vervolgens wordt de aandacht gevestigd op hetgeen in de Belijdenisschriften van buitenlandsche Gereformeerde kerken aangaande het punt in kwestie wordt gevonden, terwijl ten slotte nog een beroep gedaan wordt op het gevoelen der Gereformeerde godgeleerden. Het resultaat van dit historisch onderzoek wordt dan samengevat in deze voege, dat met de woorden: „het ambt der Overheid is de afzondering en den valschen godsdienst uit

te roeien en het rijk van den Antichrist te gronde te werpen“, bedoeld is, dat het roeping en plicht is der Overheid als zoodanig om onder aan de conscientie geweld aan te doen, of in het verleden leven in te dringen op het publieke terrein des levens, dat onder hare hoede staat, met al de haar ten dienste staande middelen (zoo als wettelijke bepalingen, verbod van openbare godsdienst oefeningen, straffen tegen weersprekers en belaters) al die secten, kerken of personen, die zich volgens haar oordeel schuldig maken aan afgeval, vervalsing van den dienst Gods of medewerking aan het rijk van den Antichrist, tegen te staan en te onderdrukken.

Maar voldaan heeft de historische uitlegging hem toch niet, omdat het diepere beginsel, waaruit Art. XXXVI opkwam, door deputaten niet helder genoeg in het licht is gesteld.

Wij zijn dankbaar voor deze summier en toch heldere toelichting ons uit de historische bronnen verstrekt. Maar hoe dankbaar ook, met de beschiedendheid, die ons past tegenover de talentvolle Stellers van het *Advies*, voegen wij er aan toe: toch niet voldaan. De oorzaak dezer onvoldaanheid ligt in het feit, dat naar onze meening de zoo juiste methode van onderzoek niet consequent genoeg is toegepast. Wij vernemen wel het hoe, maar niet het waarom; wel hoe de vaders de gewraakte woorden verstaan, maar niet waarom zij deze opvatting huldigden moesten. Aan den dieper liggenden grond hunner beschouwing over dezen plicht der Overheid wordt niet voldoende aandacht geschonken. En toch, juist dien kunnen wij niet missen om het resultaat der exegetische historische toelichting in zijn vollen omvang te doorzien. Ongetwijfeld zouden wij dan de betekenis in een enigszins ander licht voor ons zien dan thans, en dus ook beter tot oordeelen in staat zijn. Als wij in dat licht het historisch preparaat, dat ons op zo keurige wijze wordt voorgelegd, zagen, dan zou het ook onmiddellijk duidelijk geweest zijn, dat de schrapping der gewraakte woorden tot niets kan leiden. Dan zou het gebleken zijn, dat het gehele Artikel in geding is. Wij gevoelen dan ook veel meer voor hetgeen de *Heraut* wenscht, dan hetgeen ons in het *Advies* wordt voorgesteld. Hoewel de redactie van de *Heraut* zich van harte met het *Advies* kan vereenigen, aarzelt zij toch niet te verklaren: wij hadden liever gewild, dat de revisie van Artikel XXXVI geleid had tot formulering van een nieuw geloofsartikel (*Heraut* no. 1419). Wij zullen dit nader aantonen, op dat de te beter zal blijken, dat de nu voorgestelde poging tot oplossing van het vraagstuk en onvoldoende en praematurus is.

Wij hebben reeds opgemerkt, dat besnoeiing van het Artikel ons niet doeltreffend voorkomt, omdat alles wat er in staat, beheerscht wordt door een centraal moment. Dit centrale moment is in Artikel XXXVI de antieke Staatsidee. Uit dat oogpunt moet het historisch materiaal, dat in het *Advies* is samengebracht, worden bezien. En dat nu komt niet geheel tot zijn recht.

Indien de Synode der Gereformeerde Kerken de conclusie van het *Advies* accepteert, dan wordt afgezien van de nieuwe bron voor verdeling en scheuring, een toestand geschapen, die voor de ontwikkeling van het dogma schadelijk is. Het vraagstuk zal tijdelijk blijven rusten, maar in dien rusttijd zal, zonder dat men het wil, op het geamputeerde Artikel een accommodatie-theorie worden toegepast, die de ad.issurs terecht ten strengste hebben veroordeeld. Dit nu werkt veel schadelijker dan het met bewustheid hebben van een Artikel, dat bezwaar wekt. Of wij willen of niet, wij zullen ons rekenschap moeten geven van de Staatsidee, waaruit Artikel XXXVI opkwam. Het kan nooit gezond zijn door uitlegging van enkele woorden de cardinale vraag tijdelijk te ontgaan. Wel verklaart het *Advies* (blz. 36), dat in zoo verre de thans algemeen geldende opvatting van de vrijheid der religie hare oorszaak vindt in de neutrale Staatsidee, deputaten geen oogenblik aarzelen die te verwerpen, maar wij worden geboven in het duister gelaten over de vraag, welke Staatsidee door de Gereformeerden op grond van Gods Woord beleiden moet worden. Juist daarin alleen kan de oplossing liggen van het probleem, dat niet die enkele woorden, maar het gehele Artikel ons voorlegt. Om die oplossing te krijgen hebben wij de Staatsidee der vaderen helder te begrijpen om te zien, hoe wij, nadat zooveel eeuwen de Confessie onherzien is gebleven, kunnen aanknopen aan de oude lijnen. Nu spreekt het wel van zelf, dat hier van ons een dergelijke veelomvattende, moeilijke studie niet kan verwacht worden. Daarvoor is dit blad de plaats niet en is er op dit oogenblik ook de tijd niet, maar iets willen wij er toch van zeggen om onze conclusie over het *Advies* te rechtvaardigen.

Wij het Koninkrijk van Christus niet is van deze wereld, heeft de Christelijke religie bij al het nieuwe, dat zij aanbracht, toch geen nieuwe specifiek Christelijke Staatsidee gepropageerd. Juist daardoor kon zij zich aanpassen aan alle staatsvormen, en doet zij geen keuze tusschen de verschillende regeeringsvormen. Het eenige, dat zij gedaan heeft, is zich het bestaande te assimileren, en te doordringen van haar zuur des. Zij heeft de antieke Staatsidee opgenomen en gekerstend. Die antieke Staatsbeschouwing sloot in zich eenheid van religie bij alle burgers. De groote staatkundige vervolgingen, die het Christendom ondergaan heeft, vloeiden voor geen klein deel hieruit voort, dat in het Christendom een waarlijk nieuwe, van alle andere specifiek verschillende religie was opgetreden. De staat voelde zich hierdoor bedreigd. En toen de geniale politicus, Constantijn de Groote, optrad, werden de rollen omgekeerd. De eerst vervolgde en gemakte werd de religie, de hechtste steunpilaar van den staat. Het was de oude Staatsidee, maar nu gekerstend. De ouden hebben zich niet kunnen voorstellen, dat de staat bestaan kon bij zulk een groote differentiatie van religieuze en ethische ideeën als onze dagen die te zien geven. In Rusland heerscht nog een nauw verband tusschen troon en altaar, en het is de vrees, dat bij losmaking der banden de staat zal schade lijden, die doet vasthouden aan de positie der orthodoxe kerk. Datzelfde was bij de ouden het geval. Men kon zich den welstand van den staat niet denken zonder dat er onder de burgers heerschte een zeldzaam geloof, eendracht in de zuiverheid der leer. Verbreking van die eenheid was bedraving van den staat.

Zoodaals men ziet, krijgt deze critiek een omvang, die het de vraag doet zijn, of beantwoording der bezwaren vóór het zomerreces mogelijk zal zijn.

Toch zullen we daarom niet op kortheid aandringen.

Deputaten hadden een beperkt mandaat. Ze hadden alleen te onderzoeken, of de

bezwaren tegen de bewuste zinsnede in de Confessie wettig waren of niet.

Wat Prof. Visser hier levert, gaat veel verder. Het omvat een heel uiteenzetting van de verhouding tusschen den Staat en de Christelijke religie.

Een onderwerp, dat zeker van het hoogste belang is en waarover we gaarne zijn meening zullen vernemen, maar dat zeker niet in een paar artikelen grondig af te handelen is.

Seminarie of Staatsfaculteit.

III.

Waar de ernstige vraag aan de orde wordt gesteld, of de theologie aan de Staatsuniversiteiten zal gehandhaafd blijven, dan wel naar een kerkelijk seminarie zal verwezen worden, meenden wij goed te doen met eerst het getuigenis der historie te laten spreken. Leerde de historie ons, dat het seminaristische stelsel van roomschen oorsprong is, saamhangt met de roomsche opvatting van de opleiding tot het ambt en op protestantsch gebied alleen bij de secten ingang heeft gevonden, terwijl alle grotere protestantsche kerken daarentegen zonder ééne uitzondering voor de universitaire opleiding hebben gekozen, — dan ligt hierin reeds een waarschuwing, die niet gering moet worden geacht, om niet zonder afdoende en zeer geldende redenen af te wijken van de beproefde paden onzer vaderen.

Want wel zou men hietegen kunnen opmerken, dat de later opgekomen Vrije kerken, in welke het confessionnele leven wel het zuiverst bleef bewaard, bijna overal seminaria of kerkelijke opleidingscholen hebben opgericht, gelijk ook in ons vaderland door de vroegere Christelijke Gereformeerde Kerk is geschied; maar wie hieruit zou willen afleiden, dat een welbewuste omkeer van overtuiging had plaats gevonden, dat de kerken, die vroeger vóór de universitaire opleiding kozen, thans principiële aan een kerkelijke opleidingschool de voorkeur hebben gegeven, kent de historie van deze Vrije Kerken niet.

Drieërlei oorzaken werkte tot deze verandering van positie mede.

Vooreerst de praktische nood.

Opredende als Vrije Kerken, die elken band met den Staat verbroken hadden, konden ze ook niet aan de Staatsuniversiteiten de opleiding harer predikanten zoeken. Bovendien, waar het theologische onderwijs van deze Staats-universiteiten meest anti-confessionneel was en de Vrije Kerken juist op handhaving der Confessie bedacht waren, moest er wel naar een hulpmiddel gezocht worden. En waar deze Kerken meestal niet machtig genoeg waren om zelf een Universiteit op te richten op confessionneelen grondslag en de praktische behoefte aan predikanten in de eerste plaats om voorziening vroeg, richtte men noodgedwongen en omdat er geen andere uitweg was, zelf kerkelijke scholen op.

Hierbij kwam in de tweede plaats de geest van het Réveil.

De Vrije Kerken in Zwitserland, Frankrijk, Engeland en Nederland danken voor een groot deel haar ontstaan aan het Réveil, dat in den aanvang der voorgaande eeuw de geesten wakker schudde uit hun langen doodslaap en nieuw leven bracht in de dorre doodbeenderen. Hoe rijken zegt dit Réveil echter bracht, toch mag nooit vergeten, dat deze beweging een eenzijdig karakter droeg. Het Réveil drong aan op waarrachtige bekeering, op een levend geloof, op vasthouden van de groote waarheden van het Evangelie, maar het was uiteraard individualistisch, het had weinig oog voor de hooge betrekken der wetenschap, voor den organischen samenhang van het volksleven, voor de gemeene genade, die in het leven der schepping werkt. Het legde allen nadruk op de vraag: hoe moet ik zalig worden, maar het werd niet beheerscht door de grondgedachte van het Calvinisme om alle dingen dienstbaar te maken aan de eere Gods.

Nu mag dit aan het Réveil niet te euvel worden geduid. Elke geestelijke wederopwaking moet haar uitgangspunt vinden in de persoonlijke bekeering. Waar het geestelijk leven in het eigen hart gemist wordt, baat een reformatorische actie naar buiten niet. Maar het feit zelf blijft toch, dat het Réveil zijn kracht te veel zocht in den mystieken omgang met God en de beoefening van de gemeenschap der heiligen, en te weinig verstand, dat Gods volk geroepen is om een licht te midden der duisternis, om een „zout der aarde“ te zijn.

Vandaar dat de Vrije Kerken, die onder de bezielenden invloed van het Réveil ontstaan zijn, allen min of meer aan dat geestelijke euvel hebben geleden. Hoofdzak was voor deze kerken, dat weer een ge-oede, krachtig prediking onder het volk zou uitgaan. Al te lang had de gemeente steenen voor brood ontvangen, en men wilde weer het levende Woord Gods tot de hongerige zielen brengen. Een school, die zorgde voor de opleiding van zulke predikers, was daarom voor deze kerken voldoende. Men voelde het niet, dat de theologie als wetenschap nog een hooger doel heeft; dat tegenover den stroom van het ongeloof ook op wetenschappelijk gebied een dam moest worden opgeworpen; dat van de Christelijke Kerk weer een actie moest uitgaan om het terrein der wetenschap voor God te heroveren. Daarom stelde men zich met de kerkelijke opleidingschool tevreden en gaf de Universiteiten aan de ongeloofige wetenschap prijs.

En eindelijk kwam hierbij de quaestie van het kerkelijke zeggenschap.

Reeds van den aanvang der Reformatie af hebben de Kerken te worstelen gehad met de besliste weigering der Overheid om aan de Kerken invloed te gunnen op de theologische faculteiten. Wat Arminius antwoordde, toen de deputaten der Kerken bij hem kwamen om hem te vermanen

over zijn kettersche leerstellingen: ik heb niets met u te maken, want ik sta alleen onder de Curatoren der Universiteit en ben niet aan de Kerken subject, teekent juist en scherp de tegenstelling, die op dit punt tusschen de Kerken en de Universiteiten bestond. Waar de Theologische faculteit en door de vorming der a.s. predikanten en door de werken der hoogleraren zoo ontragelijk invloed op het leven der kerk uitoefent, daar is en blijft het voor de Kerk van Christus een onhoudbare positie, wanneer ze zelfs geen macht bezit om tegen den schadelijken invloed van kettersche hoogleraren te waken. Men vergist zich, wanneer men meent, dat na de nederlaag der Arminiansche partij dit bezwaar praktisch opgelost is. Integendeel, de Coccejaansche en Cartesiaansche twisten, de moeilijkheden met mannen als Roell, Lampe, Ens e. a. hebben telkens aan de Kerken weer doen gevoelen, dat een tegenover de Kerken geheel zelfstandige en vrije Theologische faculteit voor de Kerken een voortdurend gevaar opleverde. Is het dan wonder, dat de Kerken, dien strijd moede ten slotte gemeend hebben, dat een theologische opleidingschool, die geheel van de Kerken afhangt en waarover de kerken alleen te zeggen hadden, onder de gegeven omstandigheden het eenige afdoende hulpmiddel was?

Juist dit drietal oorzaken maakt het wel het duidelijkst, dat hier van een *Gereformeerde* beginsel geen sprake kan zijn. Geen deze kerken heeft dan ook ooit als dogma vastgesteld, dat de seminaristische opleiding de door God gebodene en in de Schrift geëischte zou zijn. De kerkelijke opleidingschool was een Pella, waartoe men de toevlucht nam, omdat in Jerusalem geen plaats meer over was. Maar hoe dankbaar men ook wezen mocht voor de schuilplaats in dit Pella bereid, het beginsel, dat de opleiding der predikanten aan een kerkelijk seminarie moest geschieden, is door geen Vrije kerk ooit geleerd.

En wat alles afdoet, de uitkomst heeft genoegzaam getoond, hoe deze afwijking van het oude Gereformeerde beginsel van de universitaire opleiding, in menig opzicht schade heeft gedaan.

Men versta ons hier wel.

Dat deze kerkelijke opleidingscholen in menig opzicht een zegen voor de kerk zijn geweest, dient dankbaar te worden erkend. Al is de meening, alsof een school, die van de kerken uitgaat, daarmee gewijvaard zou zijn tegen alle kettersche invloeden, reeds lang een illusie gebleken, toch kan generaal genomen gerust getuigd, dat aan deze scholen een geslacht van predikanten is opgeleid, die uitnemende predikers, trouwe zieleherders en flinke cathecheten zijn geweest.

Maar de schaduwzijde van deze kerkelijke seminaria is niet minder duidelijk aan het licht getreden.

Dat de hooge wetenschappelijke eischen, waar het verband met een Universiteit ontbrak, dikwijls op bedenkelijke wijze zijn verlaagd; dat de praktische opleiding de wetenschappelijke overheerschte; dat men gevaar liep van een afslifting- en drilschool te krijgen, in plaats van een wetenschappelijk instituut, ligt in den aard der zaak. En al mag door den invloed van waarlijk wetenschappelijke docenten of hoogleraren dit gevaar een tijdlang bezworen worden, wie de geschiedenis van tal van deze seminaria kent, zal de eerste zijde om te erkennen, dat dit bezwaar waarlijk niet denkbeeldig is.

Maar wat veel ernstiger weegt is, dat de opsluiting van de theologie binnen de wanden van zulk een seminarie zoolw voor de theologie zelf als voor de andere wetenschappen niet anders dan nadeelig zijn kan. Waar de theologie de geopenbaarde kennis Gods heeft in te dragen in het bewustzijn van het thans levende geslacht, te vertolken heeft in de taal onzer dagen, te verdedigen heeft tegenover de aanvallen van buiten, daar kan de theoloog niet buiten de gemeenschap met degenen die mede arbeiden op het gebied der wetenschap. En al stemmen we gaarne toe, dat de drukpers den wetenschappelijken arbeid tot gemeen goed maakt en een welgevulde bibliotheek als surrogaat dienst kan doen, de levende omgang met vakmannen, die op hun terrein thuis zijn, wordt door geen handboek, hoe uitnemend ook, vergoed.

En evenzo is het met de andere wetenschappen. Al kan bij de tegenwoordige splitsing der faculteiten een Universiteit wel gedacht worden, die een of meer faculteiten mist, normaal is die toestand zeker niet. Een Universiteit in den gezonden zin des woords behoort heel de wetenschap te omvatten. Sijdt men de theologie uit den kring der wetenschappen weg om haar in een kerkelijk seminarie te isoleren, dan kan de theologie ook niet meer in den kring der wetenschappen haar invloed doen gevoelen. Voor de mannen der wetenschap zinkt de theologie dan tot den rang van een kerkelijk leervak terug. Ze felt niet mee, ze geldt als een private liefhebberij der kerk, ze geeft haar pretentie van wetenschap te zijn, feitelijk prijs.

Vraagt men dan ook, welken invloed deze kerkelijke seminaria, generaal genomen, op de wetenschap hebben geoeft, dan is het antwoord: bedroevend weinig. Een enkel man van uitnemenden geniale aanleg mag over de staketsels en omtuiningen van het enge kerkelijk erf invloed naar buiten hebben geoeft, maar dan was dit niet zijn positie, maar alleen aan zijn persoonlijk talent te danken. De Vrije Kerken met haar seminaria hebben veel gedaan voor het geestelijk leven; ze hebben de eerste Gods aangekweekt, ze hebben door ernstige prediking en tucht tal van kringen in het volk behoed voor wegsinking in den stroom van ongeloof en socialisme. Maar de roeping die de kerk heeft tegenover de wetenschap, hebben zij niet vervuld. En het steeds verder afglijden van de weten-

schap op de verzaking, is weest.

J. VAN AN

nen met de ge

1904.

J. VAN AND

theus bevelen

Da. Van A

om de gemeen

toelichting op

ments te gevi

niet. De Schu

waartuit het v

opweilt. En e

den inhoud de

ken, verdient

Van And b

wen van ons

werden gretig

mentaren zull

dienen dat nu

verstaat op u

vrucht van d

staanbare wij

F. GODRE

brief aan de

Keizer. Kamp

De commet

aanbeveling. Z

opvatting, hel

heid van inho

vasthouden a

Al is zulk e

geen gesmede

meentelid, to

leeken opthi

wel begripen

echter onze p

zich dit werk

voor een goed

Dr. J. H.

De brief van

gemeente des

A. Daamen.

Reeds te la

begaafden pre